
Fredade zoner och offentliga rum.

Om "lesbisk litteratur" och "öppenhet"

Liv Saga Bergdahl

Öppenhet kring sexuell identitet, både som idé och handling, har fått stort genomslag under det sena 1900-talet och början av 2000-talet. Därför är det förvånande att det finns så lite forskning som begreppsliiggör företeelsen öppenhet. Margareta Lindholm har emellertid påbörjat ett sådant arbete i *Dubbelliv. Reflektioner om döljande och öppenhet*. Hon undersöker sociala situationer där frågor om öppenhet och döljande aktualiseras. Titeln signalerar att man vid ett undersökande av öppenhet också måste studera doldhet (döljande). Jag menar att de båda begreppen förutsätter varandra och när man säger något om öppenhet säger man också något om doldhet.

Skönlitteraturens identifikationsmöjligheter och dess funktion som en arena där röster som annars kanske inte hörs i det offentliga rummet bereds utrymme innebär att skönlitteratur erbjuder möjligheter för den som vill arbeta med frågor kring öppenhet/doldhet. Det finns många typer av skönlitteratur där man kan arbeta med ett sådant syfte, men här fokuseras "lesbisk litteratur". I den första delen av artikeln diskuterar jag definitionsfrågor vad gäller "lesbisk litteratur" och "öppenhet", och i den andra delen ger jag exempel på hur man kan arbeta med gestaltningar av öppenhet i skönlitteratur. De skönlitterära exempel jag använder mig av är Louise Boije af Gennäs *Stjärnor utan svindel* och Eva Lejonsommars *En av oss*.

Vad är lesbisk litteratur?

Bonnie Zimmerman hävdar i *The safe sea of women : lesbian fiction 1969-1989* att det som definierar lesbisk litteratur inte är några statiska inneboende karaktäristika i litteraturen utan snarare författar- och läsarkollektivets perspektiv, vilket innebär att kategorins gränser är flytande. Zimmerman menar att under perioden 1969–1989 kännetecknas lesbisk litteratur av att den skrivs av lesbiska författare, innehåller vissa teman såsom uttalad kärlek och passion mellan kvinnor i berättelsens centrum samt läses av lesbiska för att bejaka lesbisk existens. Andra forskare har fokuserat andra aspekter i sina försök att definiera lesbisk litteratur. Julie Abraham lyfter i *Are girls necessary? Lesbian writing and*

modern histories fram frågan om tolkning: var söker vi efter och vad tolkar vi som homosexuellt innehåll? Marilyn R. Farwell i sin tur fokuserar i *Heterosexual plots and lesbian narratives* på narratologi och något som hon kallar lesbiskt berättelseutrymme.

Dessa nämnda synsätt har sina för- och nackdelar, men här fördjupar jag mig i en zimmermansk angreppsvinkel utifrån kategorierna författaren, texten och läsaren. Zimmermans resonemang diskuteras med hjälp av en artikel av Lillian Faderman.¹

Författaren

Zimmerman menar att det inte är möjligt att skilja lesbisk litteratur från dess författare; lesbisk litteratur skrivs av lesbiska författare. Lesbiska författare i sin tur är kvinnor som på olika sätt identifierar sig med det lesbiska kollektivet, vilket de kan visa genom till exempel självbiografiska inslag i texten eller i intervjuer.² Men måste författaren av lesbisk litteratur verkligen identifiera sig som lesbisk och anse sig tillhöra det lesbiska kollektivet?

Lillian Faderman lyfter i "What is lesbian literature? Forming a historical canon" fram *The color purple* av författaren Alice Walker vilken Faderman kallar "ostensibly nonlesbian".³ I romanen saknas såväl ordet lesbisk som medvetandet om lesbisk subkultur. Varken "utkommande" eller homofobi, två centrala frågor för det lesbiska kollektivet, berörs. Däremot förs en kraftfull kritik av heterosexuella institutioner fram och en stark sexuell kärlekshistoria mellan två kvinnor skildras. Romanens känslomässiga centrum är dessa kvinnor och deras förhållande. Faderman har svårt att tänka sig att det går att skriva en mer lesbisk historia än så.⁴ Ur den aspekten tycks författarens sexuella identitet inte så relevant. I andra sammanhang kan författarens sexuella identitet vara betydelsefull, speciellt i förhållande till s.k. kodad litteratur. För många lesbiska författare har det varit nödvändigt att koda det lesbiska innehållet så väl att endast en insatt läsare förstår vad verket egentligen handlar om. Att hitta och tolka kodade verk kan vara problematiskt och kanhända är författarens sexuella identitet den främsta nyckeln till dessa verk.⁵

Texten

Enligt Zimmerman bör litteratur för att betecknas som lesbisk inte bara vara skriven av en lesbisk författare, den bör också innehålla vissa ämnen och teman. En lesbisk text bör innehålla a) flera karaktärer som identifierar sig som lesbiska varav åtminstone en är central, b) uttalad kärlek och passion mellan kvinnor i berättelsens centrum, c) lesbisk intertextualitet samt d) en kvinnocentrerad utgångspunkt där männen placeras i berättelsens marginal.⁶

Faderman menar att den av Zimmermans kriterier kännetecknade typen av

romaner utan tvekan är lesbisk, men att också andra romaner kan, eller skulle kunna, definieras som lesbiska. Det kanske finns en lesbisk sensibilitet i andra verk, till exempel i sådana som kritiserar heterosexuella institutioner, sådana som fokuserar androgynitet eller kvinnor fristående från sexuella relationer med män, eller romantiska vänskapsförhållanden kvinnor emellan. Faderman lyfter fram Willa Cathers *My Antonia* och Virginia Woolfs *Orlando* som exempel på detta och pekar på möjligheten att författarnas egen lesbianism förstärker argumentet om en lesbisk sensibilitet i deras verk.⁷ Faderman fortsätter med frågan varför inte lesbisk litteratur skulle kunna behandla den inverkan åldrande, dödlighet, frustrerad ambition har på en karaktär som råkar vara lesbisk. Som ett exempel nämner hon Jeanette Wintersons *Oranges are not the only fruit* där handlingen är fokuserad på huvudpersonens uppbrott från sin religiösa uppväxt och hennes lesbiskhet är ett exempel bland många på hur hon går en annan väg än hennes uppfostran avsett.⁸

Dessa invändningar pekar mot en expansiv definition av lesbisk litteratur, men Faderman är också medveten om att det finns svårigheter med det expansiva. Kan litteratur betraktas som lesbisk enbart på grundval av att den innefattar kritik mot heterosexuella institutioner? Skulle en text som kritiserar heterosexuella institutioner, men samtidigt är homofobisk, kunna definieras som lesbisk? Och vad händer med lesbisk litteratur som låter heterosexualiteten privilegieras? Borde Radclyffe Halls lesbiska klassiker *The well of loneliness* betraktas som en heterosexuell roman eftersom den lesbiska huvudpersonen Stephen förskjuter sin älskarinna Mary för att denna ska få ett bättre liv tillsammans med en man?⁹

Läsaren

Författaren och texten kan betraktas på olika sätt – och det kan också läsaren. Lesbiska romaner läses, enligt Zimmerman, av lesbiska för att bejaka lesbisk existens.¹⁰ En av svårigheterna med detta påstående, menar Gabriele Griffin, är att en lesbisk läsare kan definiera en text som lesbisk eller som icke-lesbisk genom sin egen läsning, men det finns inget som säger att en annan lesbisk läsare håller med.¹¹ Detta indikerar något som inte får glömmas: lesbiska är inte en homogen grupp. Utifrån Zimmermans definition skulle man också kunna fråga sig hur många lesbiska läsare det krävs för att en text ska räknas som lesbisk litteratur och om det krävs en samstämmighet i läsarnas mottagande. Dessutom kan man fråga sig om det överhuvudtaget finns någon litteratur som har en homogen läsargrupp.

Ett tänkbart sätt att betrakta läsarkategorin är enligt min mening följande: Lesbiska romaner kan läsas av vem som helst, oavsett sexuell identitet, men förståelsen av innehållet är beroende av läsarreceptionen. Detta innebär att

definitionen av lesbisk litteratur måste förbli provisorisk.

Två exempel: *Stjärnor utan svindel* och *En av oss*

Både Louise Boije af Gennäs *Stjärnor utan svindel* och Eva Lejonsommars *En av oss* skulle utan tvekan kunna definieras som lesbiska romaner utifrån Zimmermans system, bortsett från att de, i synnerhet den förstnämnda, har en stor läsekrets som inte begränsas av läsarnas sexuella identitet. Zimmerman är nog inte ute efter att exkludera heterosexuella läsare, utan att framhålla att verket ska ha någon speciell betydelse för lesbiska. Både Louise Boije af Gennäs och Eva Lejonsommar har levt i kärleksrelationer med kvinnor och betecknat dessa relationer som lesbiska. I romanerna har huvudpersonerna lesbiska relationer och det finns gott om andra lesbiska karaktärer.¹²

Däremot protesterar Eva Lejonsommar själv mot att hennes litteratur betecknas som lesbisk eftersom det enligt henne hindrar en djupare tolkning av texterna.¹³ Och visst är det sant att epitet som "lesbisk litteratur" kan utgöra hinder för andra läsningar, precis som "invandrarlitteratur" eller "kvinnolitteratur". Men jag menar att det inte är en nödvändighet att beteckningen "stänger" litteraturen. Det finns en poäng med att kunna använda sådana karakteristika då de kan fungera som en grund för att tala om något; de kan möjliggöra vissa analyser. Konstruktionen "lesbisk litteratur" gör det möjligt att sammanföra vissa texter, som kan ha både stora likheter och skillnader, för att undersöka dem i ljuset av varandra. Samma texter går naturligtvis att sammanföra, och bör sammanföras, med andra texter för att studera andra sammanhang. Avgränsningar av den här typen är ingenting självklart eller naturligt utan verktyg för en medveten reflektion.

Vidare är det en fråga om värdering: Lejonsommar protesterar å ena sidan mot att hennes litteratur betecknas som lesbisk, men menar å andra sidan att tillägget lesbisk kan göra författartiteln lättare att bära. Rita Paqvalén tolkar uttalandet som att "[d]et hierarkiskt lägrestående begreppet lesbisk drog [...] ner titeln författare till en nivå som kändes mänsklig."¹⁴ Är det då verkligen mindre respektgivande att skriva som "lesbisk författare"? Jag menar att det är lika värdefullt, viktigt och intressant att skriva lesbisk litteratur som att skriva annan litteratur. Det handlar kanske djupare sett om att inse att litteratur som inte är lesbisk inte är sexuellt neutral: det finns också heterosexuell litteratur – skriven av, om och för heterosexuella där heterosexuella relationer och karaktärer beskrivs som just heterosexuella. Orättvisan ligger, vilket jag tror att både Lejonsommar och Paqvalén också menar, i att denna litteratur ses som allmänmänsklig medan den lesbiska litteraturen inte gör det.

Lesbisk litteratur kan ju också innehålla lika många teman och motiv som annan litteratur. I *Stjärnor utan svindel* och *En av oss* berörs till exempel femi-

nism, klassfrågor, grupptillhörighet, kärlek, relationer, separation, ångest, vänskap, anorexi, medmänsklighet och vardagsliv. Den sexuella tendensen i romanen är, som Rita Paqvalén också mycket riktigt anför, inte den enda intressanta dimensionen.¹⁵ Det finns alltså goda skäl att analysera romanerna ur många aspekter, samtidigt som det finns goda skäl att analysera dem som lesbisk litteratur. I det följande är det den sistnämnda aspekten som står i centrum, då jag via lesbisk litteratur tar mig an frågan om öppenhet. Men först diskuteras några andra begrepp som är centrala i detta sammanhang.

Öppenhetens begrepp

Eve Kosofsky Sedgwick menar i *Epistemology of the closet* i Michel Foucaults efterföljd att "sexualitet" fått en alltmer privilegierad ställning i förhållande till våra västerländska konstruktioner av identitet, sanning och kunskap. Under det sena 1800-talet konstruerades i enlighet därmed kategorierna homo-/heterosexuell och precis som alla människor tidigare tillskrivits manligt eller kvinnligt kön tillskrevs de nu homo- eller heterosexuellhet.¹⁶ Det som tidigare betraktats som handlingar betraktades nu som en identitet. Homosexuella och heterosexuella människor började betraktas som olika *sorter*, sexualiteten blev en möjlig skiljelinje mellan människor.¹⁷

Kosofsky Sedgwick argumenterar för att definitionen av sexualitet är en central del av det västerländska tänkandet. Uppdelningen genomsyrar all modern västerländsk social organisation och identitetsformering precis som de mer uppmärksammade faktorerna kön, klass och etnicitet. Homosexualitet har dessutom kommit att konstitueras som hemlighet och dess koppling till hemlighet/avslöjande, kunskap/okunskap, privat/offentligt samt explicit/implicit har haft dubbla effekter: dels kan kopplingarna avslöja mycket om talakter (språkliga handlingar) generellt, dels har speciella gestaltningar av homosexualitet förknippats med metaforer som "garderober" och "komma ut", och detta har fått en enorm genomslagskraft.¹⁸

Garderob/doldhet

För det mesta används uttrycken *att vara i garderoben* och *att vara dold* synonymt och innebär att hemlighålla en medveten homosexuell identitet samt eventuella förhållanden för omvärlden eller delar av omvärlden. Jag kommer dock att skilja de två begreppen från varandra i syfte att få mer nyanserade verktyg.

Historikern Rosa María Pegueros skriver att garderoben är en mytisk plats där den sexuella identiteten hemlighålls som ett försvar mot homofobi och förföljelser och identiteten hemlighålls i upprepade och olika sammanhang. Garderober symboliserar homosexualiteten som hemlighet men anknyter också till privatliv, avskildhet och klaustrofobi. Att avslöja sin homosexuella identitet

är att komma ut ur garderoben, något som måste göras upprepade gånger på grund av att heterosexualitet nästan alltid förutsätts.¹⁹ Margareta Lindholm framställer garderob och doldhet som synonymer: "Att befinna sig i garderoben innebär att man lever dolt."²⁰ Men hon menar också att det finns olika sätt att vara dolt på; det kan antingen vara något som man utsätts för eller en medveten strategi som individen använder sig av.²¹

Det finns alltså ett passivt och ett aktivt döljande och dessa måste gå att skilja från varandra. Med avstamp i ovanstående definitioner kan man skilja garderob från doldhet på följande sätt: Garderoben som metafor för en social praxis är en i första hand förtryckande institution, påtvingad av omvärlden, där också själva ordet för med sig en klaustrofobisk känsla. Doldheten å andra sidan får här stå för en strategi som den homosexuella själv väljer och för en osynlighet som den homosexuella själv (delvis) skapar. På detta sätt kan yttre/passivt hemlighållande (garderob) skiljas från inre/aktivt (doldhet).

Komma ut/öppenhet

Jag kommer också att skilja *komma ut* och *öppenhet* från varandra, trots att begreppen som regel används synonymt. Enligt etnologen Pia Lundahl innebär att komma ut (ur garderoben) att bli synlig, alltså att vara öppen.²² Begreppet komma ut har dock flera användningsområden och betydelser. Man kan komma ut *genom* sin första samkönade sexuella upplevelse men man kan också komma ut *till* ett lesbiskt kollektiv, komma ut *ur* garderoben eller komma ut *inför* sig själv, sin familj, sina vänner eller allmänheten.²³ Att komma ut ur och inför betyder såväl att bli medveten om sig själv som homosexuell som att avslöja detta för andra.²⁴ Detta kallas också för en komma-ut-process.

Många försök att identifiera en allmän komma-ut-process har gjorts och dessa beskriver på olika sätt en process som rör sig från upptäckt till acceptans och från acceptans till tillkännagivande.²⁵ Denna linjära och envägsriktade modell är baserad på ett essentialistiskt tänkande där individer *upptäcker* sina *sanna identiteter*. Men komma-ut-processen kan också formuleras konstruktivistiskt, där processen innebär att individen definierar sig inom den sociala kontexten med hjälp av de termer som erbjuds.²⁶ Individers erfarenheter av att komma ut kan skilja sig kraftigt åt, bland annat beroende på kön, ålder, etnicitet, lokalitet och politisk övertygelse.²⁷ Forskare som Pegueros och Markowe räknar också icke-verbal kommunikation som en del av utkommandet, och det kan till exempel gälla beteende och utseende.²⁸

Komma-ut-processen, komma ut och öppenhet kan skiljas från varandra på följande sätt. *Komma-ut-processen* avser den process som leder till att en person inte längre definierar sig som heterosexuell, och *komma ut* avser de situationer när personen för första gången benämner sin sexuella identitet för andra.

Öppenhet kan fungera som en vidare kategori än komma ut: komma ut är en verbal akt medan öppenhet också rymmer utseende och beteende. Öppenhet är alltså det tal och de handlingar med vilka en person medvetet visar att hon har en homosexuell identitet eller att hon ingår i en homosexuell relation. I många situationer är öppenhet ett stadium efter att man kommit ut inför någon, men öppenhet kan också förekomma utan att föregås av en komma-ut-akt, till exempel när ett samkönat par håller varandra i hand på en offentlig plats. Öppenhet som inte föregås av en komma-ut-akt kan lättare förbigås av omvärlden. Det är något man inte ser eller inte förstår, beroende på samhällets rådande heteronormativitet. Vidare är såväl utkommande som öppenhet starkt repetitiva akter, eller som Lindholm säger: "Öppenhet är något obeständigt, tillfälligt. Inte något bestående. Öppenheten är en handling som för att bli verksam måste utföras igen och igen i olika sociala situationer. Den kan inte överföras från en situation till en annan."²⁹

Utning/ofrivillig öppenhet

Ytterligare ett relevant begrepp är det engelska *outing*, vilket inte har någon motsvarighet i det svenska språket. Istället för det engelska ordet användes här fortsättningsvis konstruktionerna *uta/utning*. Utning innebär att någon berättar om en persons sexuella identitet utan dennas medgivande.³⁰ Närhelst någon avslöjar någon annans sexuella identitet utan dennas medgivande är det frågan om utning, oavsett om avslöjandet sker i media, i arbetslivet eller i hemmet. Som ett komplement till utning vill jag införa begreppet *ofrivillig öppenhet*, med vilket jag åsyftar en persons tal och handlingar som avslöjar den egna sexuella identiteten utan att personen egentligen vill det.

Litterära gestaltningar av öppenhet

Protagonisterna i *Stjärnor utan svindel* och *En av oss*, Sophie respektive Petra, har olika utgångslägen. En stor skillnad dem emellan är att Sophie går igenom en komma-ut-process där hon bland annat måste acceptera att hon förälskat sig i en kvinna medan Petra har en "stabil" lesbisk identitet. Det tar tid innan Sophie förstår sina känslor som förälskelse och när hon gör det blir beteckningar ointressanta:

Inga gränsdragningar eller bestämmningar var längre intressanta eller möjliga, de föreföll enbart löjliga och ointressanta. Jag var inte en bisexuell eller lesbisk eller heterosexuell person, jag var Sophie som älskade Kaja därför att vi var tvillingsjälär, medbrottslingar, jämlikar; förutbestämda för varandra.³¹

Sophies heterosexuella identitet blir alltså satt ur spel, men likafullt kan hon inte ta till sig begreppet lesbisk. En möjlighet att tolka Sophies ovilja att definiera sig som lesbisk är att Boije af Gennäs syftar till att försöka befria kärle-

ken från begränsningar. Kaja är en androgyn gestalt och kärleken ser bortom kön. Boije af Gennäs anspelningar på Edith Södergrans poesi stärker denna tanke och ger *Stjärnor utan svindel* ytterligare en dimension.³² Men en annan tolkning indikerar att det inte är så enkelt. Kärleken "befrias" från kön och kategorier i det ögonblick det börjar handla om samkönad kärlek. Det är inte *kategorier* karaktären Sophie slår ifrån sig utan den *homosexuella kategorin*. Sophie definierar sig som heterosexuell utan att blinka samtidigt som hon undviker att definiera sig som homosexuell.

Petra i *En av oss* går som sagt inte igenom någon komma-ut-process utan här gestaltas olika förhållningssätt till öppenhet. Paret Petra och Veronika kan exemplifiera detta. För Petra är öppenhet en ledstjärna och tigandet är motsatsen till det hon själv tror på:

Homosexuell solidaritet, var det att solidariskt hålla käft? Åt var och en en heterosexuell fasad? Kodade lösenord, som om vi befann oss i krig, som om vi hela tiden var rädda för att bli angivna och utlämnade till fienden. Jag kunde inte acceptera det ens som en pragmatisk strategi, än mindre som ett sätt att leva.³³

Veronika å andra sidan har inga problem att kombinera öppenhet och doldhet:

Jag vill bli lycklig, Petra. I det här livet, inte i nästa. [...] Jag vill inte förlora min karriär och jag vill inte förlora dig. Men du ställer så orimliga krav. [...] [D]u kräver att man ska vara hundra procent öppen och ärlig med hur man lever, annars känner du dig kränkt och oälskad och jag vet inte vad. [...] Dom flesta människor är förtryckta i ett eller annat avseende, men det hindrar dom inte från att leva. Men du ska ha garantier, försäkringar, lagar och paragrafer för att våga älska.³⁴

Under romanens gång förändras Petras inställning och hon inte bara tvivlar på öppenhet som en fungerande strategi, hon får också en större förståelse för varför man i olika situationer kan välja, framför allt som offentlig person, att inte vara öppen. Den största insikten för Petra är att lesbiska håller på med kohandel, oavsett om de är öppna eller dolda, och att hur man än väljer som lesbisk blir resultatet att man minimerar sig själv:

Antingen vi gjorde som Julia och bytte identitet och självrespekt mot diskretion och privatliv – kollektiv och kamp mot trygghet och beskydd. Eller som Doris och alla vi andra som höll till godo med vilken skitig källarlokal som helst mot att vi fick ha en plats där vi kunde vara oss själva. Dom flesta av oss hade egentligen inrättat sina liv enligt någon slags överenskommen sanning att lesbiska kvinnor provocerade bara genom att finnas till. Och att det bästa försvaret var att minimera träffytan genom att inte finnas till, eller genom att finnas till så lite som möjligt.³⁵

Öppenhetens rum

I såväl *Stjärnor utan svindel* som *En av oss* rör sig kvinnorna i både privata och offentliga miljöer, de deltar i sin omvärld och lesbiskhet är inte bara en "privat affär" utan också politik. Lesbiska finns i alla miljöer och lesbiska möten äger rum överallt, men ofta syns de inte på grund av den omgivande heteronormativiteten. Det finns också mer utpräglat lesbiska miljöer eller lesbiska mötesplatser såsom till exempel lesbiska klubbar. Alla dessa miljöer är intressanta ur ett öppenhetsperspektiv men här ska bara ges ett exempel på öppenhetens relation till plats. Boije af Gennäs låter Sophie komma ut för och vara öppen inför en mängd romanpersoner, i många olika miljöer. Sophie berättar om sina känslor och sin relation i allt från barndomshemmet till massmedia. Men det finns en typ av plats som ofta återkommer och det är kaféer eller restauranger. En plats i det offentliga rummet där man kan föra privata samtal. Sophie placerar sig strategiskt till exempel när hon kommer ut för sin vän Björn genom att sätta sig bredvid honom på NK "längst ner i matsalen, med ryggen mot väggen [...] och full överblick över övriga gäster". Detta för att kunna ha kontroll: "Kontroll; ett roligt nyckelord när man skulle skvallra och diskutera människor. Ett nödvändigt dito när man skulle avslöja personliga hemligheter."³⁶ Miljön tillåter en kontrollerad öppenhet, men kräver viss placering och planering.

Media

I både *Stjärnor utan svindel* och *En av oss* sträcker sig vissa karaktärers öppenhet till den mediala offentligheten. Sophie väljer själv att komma ut i media medan programledaren Julia Fischer i *En av oss* utas under en TV-inspelning. För både Sophie och Julia får detta konsekvenser. Båda riskerar att deras homosexualitet blir det som i fortsättningen fokuseras i alla lägen. Om Julia skrivs att hon inte kan förhindra att ett nytt fängelse uppstår "där hon fräntogs alla sina personliga särdrag och dömdes att leva med sin sexualitet som enda kännetecken".³⁷ Och om Sophie: "Plötsligt var det som om min egen spegelbild ändrade form och en del av mitt ansikte, munnen till exempel, förstörades upp bortom alla rimliga gränser på bekostnad av övriga ansiktsdrag."³⁸ Denna omvärldens fokusering är densamma för båda karaktärerna, men Sophie kan vara en offentlig person som både heterosexuell och som homosexuell, som dold och som öppen, medan det för Julia tycks vara ett antingen eller. Hon kan vara offentlig så länge hon är dold men i och med att hon utas försvinner hon från offentligheten. Julias öde blir en motvikt till Petras tidigare argument om offentliga personers moraliska skyldighet att vara öppna. En viktig fråga i *En av oss* gäller just om det är rätt att offra individen för kollektivets skull.

Öppenhetens argumentation

I *Stjärnor utan svindel* kopplas öppenhet till en viss typ av individ. Vad det gäller Sophie påpekas det upprepade gånger att hennes personlighet inte tillåter ett hemlighållande och hon kopplar mod och ärlighet till öppenhet. Hon tänker om öppna homosexuella: "Jag tyckte om dem utan att känna dem för att de var modiga och ärliga mot sig själva, kosta vad det kosta ville."³⁹ I *En av oss* finns en tydligare betoning av att situationer är olika och öppenhet är situationsberoende. Petra kategoriserar sig som öppen men hon är i själva verket dold i flera situationer och sammanhang.

Individens öppenhet anses ha positiva konsekvenser för det homosexuella kollektivet på åtminstone två sätt: dels kan individen utgöra en förebild för andra homosexuella, dels synliggör individen inte bara sig själv utan en hel grupp av människor för den heteronormativa omvärlden. Petra tänker sig att det finns två alternativ för homosexuella, där det ena är att be om förståelse och det andra är att göra uppror. Det blir snabbt tydligt att förståelsevägen inte är den mest önskvärda, i och med att "medelklassflatorna" som representerar den, beskrivs så här:

Kvinnorna som inte hade klarat av smällen i puberteten, utan fortfarande irrade omkring med en sorgfälligt inkapslad härdsmälta av motstridiga känslor. [...] Medelklassflatorna som inte för sitt liv ville provocera någon. Dom var inte ute efter att störta samhället, monarkin eller patriarkatet – dom ville bara ett enda: förståelse.⁴⁰

Detta ställs i kontrast till minnet av prideparaden: "Rosa ballonger, lila banderoller, stilettklackar och barnvagnar, hundar och motorcyklar. Tillräckligt många, tillräckligt synliga för varandra för att slippa be om förståelse."⁴¹ På den uppriska vägen är det öppenheten mellan homosexuella, inte inför heterosexuella, som är den viktiga öppenheten; om homosexuella är tillräckligt synliga för varandra så behöver man inte be om förståelse.

Sophie menar i det tal hon håller under frigörelseveckan att öppenhet syftar till att underlätta för homosexuella och deras anhöriga men också till att förbättra samhället i dess helhet:

Det öppna samhälle vi kämpar för gör det också lättare för svartskallar, för kvinnor, för arbetare, för sjukpensionärer, för handikappade; för alla grupper som i dag liksom vi på något sätt lider av förtryck. Vi jobbar helt enkelt för ett mer sofistikerat samhälle, och det kommer alla till del. [...] Alla ni som redan har kommit ut, inför er själva, inför de närmaste vännerna, inför familjen, inför hela allmänheten. Det är ni som banar vägen för framtiden, för det bättre samhälle som kommer alla till del. Det är ett fruktansvärt viktigt politiskt arbete ni ägnar er åt, och det är förbannat bra gjort. Så, alla öppet lesbiska och homosexuella – känn er jävligt stolta över det ni gör. Och kom ihåg: framtiden skapas av oss.⁴²

I Sophies vision ger homosexuellas öppenhet ett öppnare samhälle i förhållande till alla förtryckta grupper. För Sophie är det självklart att ett homovänligt samhälle är ett samhälle där också kvinnor, invandrare, sjukpensionärer och handikappade har det bra. Allt förtryck betraktas som ett och detsamma. Om en förtryckt grupp tar ett steg upp i samhällets hierarki följer alla andra med.

Att komma ut beskrivs alltså som en viktig politisk handling vilken för med sig positiva effekter på flera plan för samhällets alla medborgare. Öppenhet ska, enligt Sophie, ge oss ett bättre samhälle och öppna homosexuella skapar framtiden. Detta säger också indirekt att människor som inte är öppna inte är delaktiga i detta förändringsarbete – de kanske till och med motarbetar det politiska målet.

Dubbelliv

I både *Stjärnor utan svindel* och *En av oss* får frågor om öppenhet/doldhet ett stort utrymme. I denna artikel har jag bara gett några exempel på hur man kan arbeta med tematiseringar av öppenhet i skönlitteratur. I båda romanerna framträder en tankemodell där öppna homosexuella skiljs från dolda och öppenhet framstår som ett ideal – även om det inte alltid går att leva upp till. I romanerna organiseras homosexuellas handlande kring polerna öppenhet/doldhet på ett mer eller mindre problematiserande sätt. Ens relation till dessa poler ger en uppfattning om vem man är och till vilka man hör. Öppna och dolda konstrueras, i romanvärlden eller i vissa romankaraktärs medvetanden, som två grupper skilda från varandra och dessa grupper tillskrivs olika egenskaper. Öppen och dold antar drag av identitetskategorier, istället för att betraktas som något man *gör* i olika situationer betraktas det som något man *är*. Denna tankemodell är intressant att studera och det blir än mer intressant när man beaktar att det som faktiskt gestaltas i romanerna oftast överensstämmer med det som i Lindholms terminologi kallas dubbelliv. Lindholm skriver: "Dubbelliv kan vara en metafor för skiktade livssammanhang, och då beteckna att man är helt öppen i vissa sammanhang och helt dold i andra."⁴³

Noter

¹ Valet av Zimmerman är inte helt okontroversiellt och hennes resonemang är ofta problematiskt. Men hennes sätt att analysera frågan utifrån utgångspunkterna författaren–texten–läsaren är användbart.

² Zimmerman 1992, s. 15.

³ Faderman 1995, s. 52.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid., s. 54, 57.

⁶ Zimmerman, s. 15.

⁷ Faderman, s. 51 f.

- ⁸ Ibid., s. 53.
⁹ Ibid., s. 53 f.
¹⁰ Zimmerman, s. 15.
¹¹ Griffin 1994, s. 7.
¹² Jag har valt i det här sammanhanget att kalla samtliga karaktärer som har lesbiska relationer för lesbiska, även om de också ingår i heterosexuella relationer. Detta är ett praktiskt val och inte ett försök att osynliggöra bisexualitet.
¹³ Paqvalén 2002–09–17.
¹⁴ Ibid.
¹⁵ Ibid.
¹⁶ Kosofsky Sedgwick 1991, s. 2 f.
¹⁷ Ibid., s. 9, 83.
¹⁸ Ibid. s. 1, 3, 11, 73.
¹⁹ Pegueros 2000, s. 176.
²⁰ Lindholm 2003, s. 14.
²¹ Ibid. s. 13.
²² Lundahl 1998, s. 236.
²³ Whisman 2000, s. 186.
²⁴ Holmes 2000, s. 151.
²⁵ Whisman, s. 188.
²⁶ Lundahl, s. 21 f.
²⁷ Holmes, s. 151.
²⁸ Pegueros, s. 177 och Markowe 1996, s. 82.
²⁹ Lindholm, s. 15.
³⁰ Stramel 2000, s. 429.
³¹ Boije af Gennäs 1999 (orig. 1996), s. 237.
³² Se Boije af Gennäs, s. 520 f och Södergrans "Violetta skymningar" i *Dikter* från 1916.
³³ Lejonsommar 1999 (orig. 1998), s. 53.
³⁴ Ibid. s. 66.
³⁵ Ibid. s. 117 f.
³⁶ Boije af Gennäs, s. 265.
³⁷ Lejonsommar, s. 147.
³⁸ Boije af Gennäs, s. 512.
³⁹ Ibid. s. 516.
⁴⁰ Lejonsommar, s. 54.
⁴¹ Ibid.
⁴² Boije af Gennäs, s. 518 f.
⁴³ Lindholm, s. 17.

Litteratur

- Abraham, Julie: *Are girls necessary? Lesbian writing and modern histories*, New York & London 1996.
Boije af Gennäs, Louise: *Stjärnor utan svindel*, Stockholm 1999 (orig. 1996).
Faderman, Lillian: "What is lesbian literature? Forming a historical canon", i *Professions of desire : lesbian and gay studies in literature*, red. George E. Haggerty & Bonnie Zimmerman, New York 1995
Farwell, Marilyn R.: *Heterosexual plots and lesbian narratives*, New York & London 1996.
Griffin, Gabriele: *Heavenly love? Lesbian images in twentieth-century women's writing*, Manchester & New York 1993.

- Holmes, Sarah: "Coming out: Psychology" i *Reader's guide to lesbian and gay studies*, red Timothy F. Murphy, Chicago & London 2000.
- Kosofsky Sedgwick, Eve: *Epistemology of the closet*, New York m.fl. 1991.
- Lejonsommar, Eva: *En av oss*, Göteborg 1999 (orig. 1998).
- Lindholm, Margareta: *Dubbelliv. Reflektioner om döljande och öppenhet*, Ystad 2003.
- Lundahl, Pia: *Lesbisk identitet*, Stockholm 1998.
- Markowe, Laura A.: *Redefining the self : coming out as lesbian*, Cambridge 1996.
- Paqvalén, Rita: "Kan en text ha en sexualitet?", i *Hufvudstadsbladet* 2002-09-17.
- Pegueros, Rosa María: "Closet" i *Encyclopedia of lesbian and gay histories and cultures. Volume 1. Lesbian histories and cultures : an encyclopedia*, red. Bonnie Zimmerman, New York & London 2000.
- Stramel, James S.: "Outing" i *Reader's guide to lesbian and gay studies*, red Timothy F. Murphy, Chicago & London 2000.
- Södergran, Edith: *Samlade dikter*, red. Gunnar Tideström, Stockholm 1993.
- Whisman, Vera: "Coming out" i *Encyclopedia of lesbian and gay histories and cultures. Volume 1. Lesbian histories and cultures : an encyclopedia*, red. Bonnie Zimmerman, New York & London 2000.
- Zimmerman, Bonnie: *The safe sea of women : lesbian fiction 1969–1989*, London 1992.

Liv Saga Bergdahl är doktorand i litteraturvetenskap vid Umeå universitet. Hon arbetar med en avhandling om öppenhet och identitet i svenska lesbiska romaner ca 1920–2005. Artikeln är en bearbetad version av D-uppsats i litteraturvetenskap: "Fredade zoner och offentliga rum. Öppenhetens tematik i två svenska lesbiska 1990-talsromaner", Umeå universitet 2003.

Protected zones and public rooms. On "lesbian literature" and being in/out of the closet.

The first section of the article discusses the definition of "lesbian literature" and "being in/out of the closet". In the second section some aspects of being in/out of the closet in Louise Boije af Gennäs' *Stjärnor utan svindel* and Eva Lejonsommar's *En av oss* are analysed. The concept of lesbian literature is considered based on Bonnie Zimmerman's "The safe sea of women" and Lillian Faderman's "What is lesbian literature". Concepts pertaining to the idea of the closet and "concealing", as well as, notions of the "coming out process", "coming out" and "being out" are addressed. The discussion about the closet, and the concepts pertaining to it, takes as its starting-point Eve Kosofsky Sedgwick's "Epistemology of the closet" where among other things she argues in favour of the idea that homosexuality has been constituted as secret. Its connection with secrecy/disclosure, knowledge/ignorance, private/public and explicit/implicit has had a dual effect: partly the connections may reveal a lot about speech acts in general, and partly special interpretations of homosexuality have been associated with metaphors such as "the closet" and "coming out", which have had an immense impact on contemporary views.